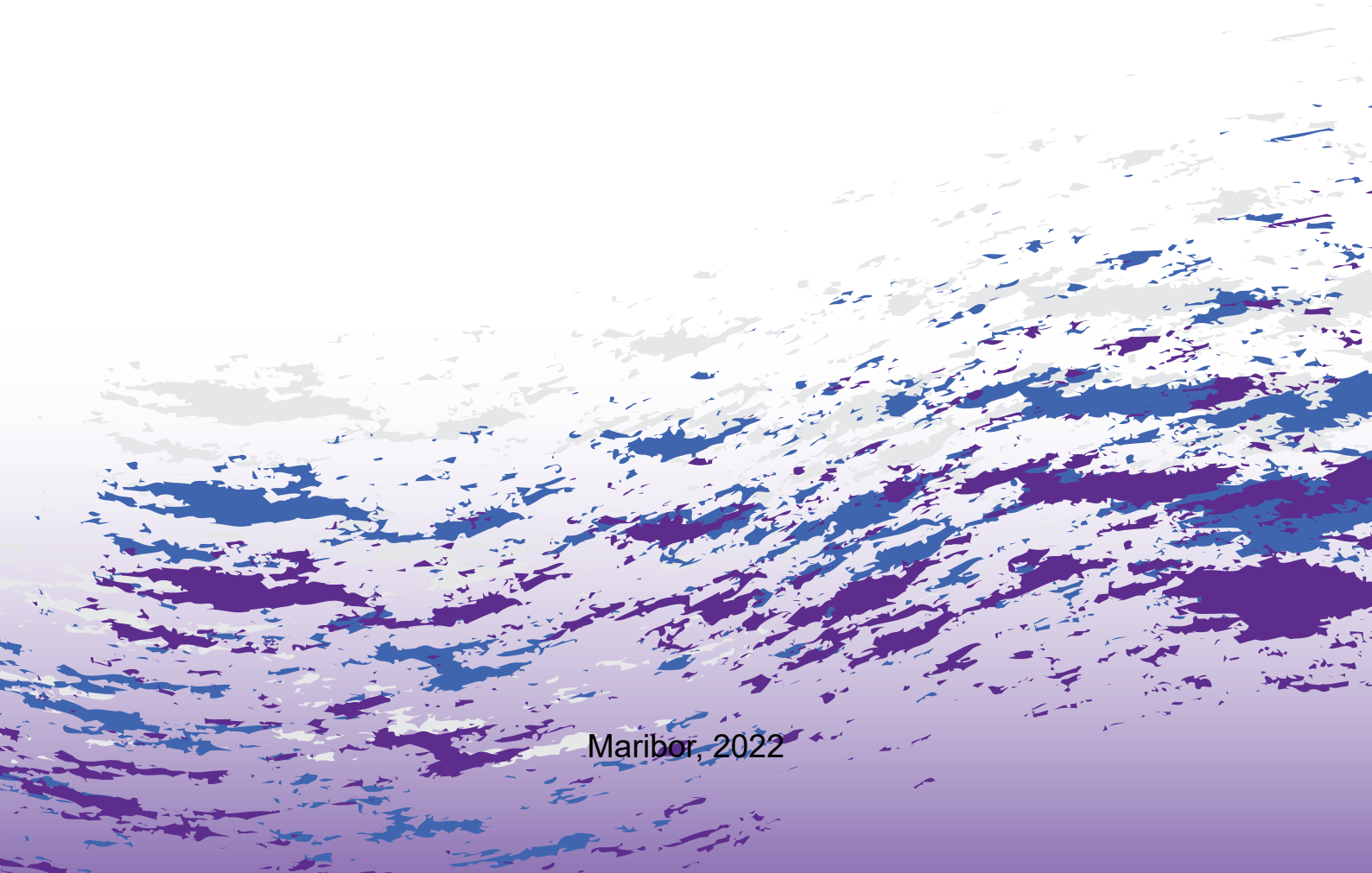

Moderna
arhivistika

Časopis arhivske teorije in prakse
Journal of Archival Theory and Practice

Letnik 5 (2022), št. 2 / Year 5 (2022), No. 2

Maribor, 2022

Prejeto / Received: 12. 07. 2022

1.01 Izvirni znanstveni članek

1.01 Original scientific article

<https://doi.org/10.54356/MA/2022/YHEE2546>

VREDNOTENJE KULTURNE DEDIŠČINE V PRIMEŽU POSTOPKOV SLOVENSKE ARHIVSKE IN MUZEJSKE STROKE

Nina SOTELŠEK

Višja kustosinja, Mestni muzej Krško, Slovenija

nina.sotelsek@mestnimuzejkrsko.si

Špela SEČNIK

Alma Mater Europaea, ECM, Slovenija

spela.secnik@almamater.si

Izvleček:

Arhiv in muzej sta inštituciji, ki se ukvarjata s pridobivanjem, vrednotenjem, urejanjem in hrambo kulturne dediščine v različnih oblikah, vendar standardi in postopki dela v obeh inštitucijah niso enaki. Namen prispevka je pregledati razlike in podobnosti v postopku vrednotenja ter iz pridobljenih rezultatov najti novo aplikativno znanje. Pridobljeni rezultati kažejo, da se postopek vrednotenja kulturne dediščine v arhivih in muzejih razlikuje, vendar obstajajo določene podobnosti.

Ključne besede:

arhivsko gradivo, muzejsko gradivo, kulturna dediščina, vrednotenje, standardizacija

Abstract:

Appraisal of Cultural Heritage between Archival and Museal Professional Procedures in Slovenia

Acquisition, appraisal, arrangement and preservation of cultural heritage in various forms is the core of professional work in Archives and Museums. However, standards and procedures of work among them differ. The purpose of the paper is to review the differences and similarities in the appraisal process and to find new applied knowledge from the obtained results, which show that the process of cultural heritage appraisal in archives and museums differs, but some parallels can be found.

Key words:

archival records, museum material, cultural heritage, appraisal, standardization

1. Uvod

Vprašanje, kaj povezuje arhive in muzeje, je danes bolj pomembno od vprašanja, kaj jih razdvaja, zato bo članek iskal stične točke med arhivom in muzejem. Fizično gradivo, ki je v obeh ustanovah v fazi digitalizacije, je s pomočjo spleta vse bolj dostopno širšemu krogu uporabnikov. Na ta način opravljajo dediščinske ustanove svojo javno službo in ohranjajo status družbeno relevantne institucije. Vse manj je pomembno, kje se gradivo fizično nahaja, saj je njegova digitalna različica na dlani kjerkoli. Muzejski strokovnjaki so bolj zadržani do novih medijev kot arhivisti, saj je stik z originalnim predmetom nenadomestljiva izkušnja. Muzeolog Tomislav Šola celo pravi, da je »internet spremenil koncept 'lokacije' v odnosu do zbirk in ustanov, ki jih hranijo« (Šola, 2003, str. 24). Arhivi, knjižnice in muzeji (v nadaljevanju ustanove AKM) uporabljajo nove tehnologije za hranjenje, povezovanje, predstavljanje in omogočanje dostopa do gradiva, s ciljem raziskovanja, učenja, interpretacije teh varovanja spomina in identitete. Ko je gradivo v digitalni obliki, ga je mogoče enostavno pregledovati, objavljati, prenašati in reproducirati. Gradivo je tako razbremenjeno prostorsko-časovne dimenzije, kar nas spomni na koncept muzejev "brez zidov", ki ga je že po 2. svetovni vojni razvil Andre Malraux (1974, str. 20–32) in ki napoveduje razvoj dediščinskih ustanov v smeri virtualnosti.

Chris Batt (2005) je identificiral tri komponente, ki so skupne ustanovam AKM – zbirke, komunikacija in uporabniki – in izpostavil organizacijo zbirk, kot eno od njihovih temeljnih nalog. Razliko med njimi pa določujejo lastnosti gradiva, ki ga posamezne ustanove v največji meri zbirajo (Horvat, 1998, str. 33). V času pred 20. stoletjem so bile zbirke raznovrstnega gradiva del zasebne zbirke nekega intelektualca ali zbiratelja, zato na razdelitev umetnin, fosilov, mineralov, kovancev, arheoloških najdb, knjig, dokumentov idr. med ustanove AKM gledamo kot na umetno ustvarjen proces, ki je privedel do razlikovanja treh informacijskih ustanov. Arhivi in knjižnice tako pretežno hranijo zapisano dediščino, medtem ko muzeji zbirajo gradivo vseh oblik in materialov, ki mu lahko določijo muzealnost. Ob raznolikem gradivu, ki ga muzeji hranijo, pa si vendar ne moremo predstavljati muzejske razstave, ki ne temelji na študijski raziskavi ene ali več znanstvenih disciplin, in brez uporabe arhivskega in knjižničnega gradiva (Šojat-Bikić, 2013). Jennifer Trant razlikuje ustanove AKM z ugotovitvijo, da je uporaba knjižnic pogosto individualno dejanje, obisk muzeja družabna aktivnost, v arhiv pa pridejo uporabniki s točno določenim ciljem (2009, str. 371). Po drugi strani pa je splet odprl skupen prostor komunikacije, kjer ustanove AKM omogočajo dostopnost do svojih digitaliziranih zbirk in virtualnih razstav. Splet torej odpravlja omejitve fizičnega dostopa do zbirk in omogoča manj neposrednega rokovanja z gradivom, kar hkrati pomeni njegovo večjo zaščito. Razlike med ustanovami AKM pa se pojavljajo tudi na kompleksnejšem nivoju, pri vrednotenju gradiva, kot primarno nalogo strokovnih delavcev.

2. Zakonska ureditev varovanja kulturne dediščine v Sloveniji

Varovanje kulturne dediščine v Sloveniji ureja Zakon o varstvu kulturne dediščine (v nadaljevanju ZVKD-1); v 1. členu opredeljuje kulturno dediščino kot »*dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti, ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij*« (ZVKD-1). Deli jo na nesnovno (prvotno poimenovanje živo) in materialno, to pa sestavljata premična in nepremična dediščina. Premično dediščino, ki nas v kontekstu tega članka bolj zanima, predstavljajo premičnine ali zbirke premičnin z vrednotami dediščine, nepremično pa nepremičnine ali

njihovi deli z vrednotami dediščine, vpisani v register dediščine. Osnovni strateški dokument varstva dediščine pa je Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2022–2029, ki opredeljuje cilje javnega interesa za kulturo na vseh področjih. Izpostavljena vprašanja v zvezi s kulturno dediščino na novo opredeljuje tudi Strategija kulturne dediščine 2020–2023. Za premično dediščino skrbi 60 v razvid vpisanih muzejev (od teh 13 državnih, 37 pooblaščenih in 6 lokalnih muzejev). V Sloveniji imamo vzpostavljena registra nepremične ter nesnovne dediščine, register premične dediščine pa je izziv za prihodnost.

Z varovanjem kulturne dediščine, katere del so tudi kulturni spomeniki, se ukvarja tudi Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA), ki v 7. členu kot načelo varstva kulturnega spomenika navaja, da je arhivsko gradivo kulturni spomenik in mora biti varovano kot takšno.

3. Splošno o vrednotenju premične kulturne dediščine

Premično kulturno dediščino lahko v kontekstu delovanja muzejev vrednotimo iz *»ekonomskega, socialnega, simbolnega, kulturnega in nacionalnega stališča, s tem da ekonomska vrednost dediščine predstavlja njena cena v knjigovodskih evidencah njenega lastnika«* (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017, str. 19).

Preden začnemo ugotavljati konkretne načine vrednotenja gradiva, shranjenega v muzejskih ustanovah, pogledimo na fenomen prepoznavanja, da je nek predmet vreden hrambe. Tak predmet od drugih predmetov loči njegov pomen, ta pa je časovno, prostorsko in družbeno določen. Vsako presojo opravi primerno izobražen strokovnjak s pomočjo meril svoje discipline, vendar je treba opomniti, da pri tem ni izvzeta subjektivnost presoje strokovnjaka. Tudi Sirovica ugotavlja, da je določanje vrednosti nekega predmeta *»dinamičen in relativen pojem, odvisen od prostora, časa in družbenega konteksta, [zato] je teoretsko preučevanje procesa nastajanja vrednosti nujno za pravi uvid v problem vrednotenja elementov kulturne dediščine«* (2018, str. 7). V kontekstu materialne kulturne dediščine odraža vrednotenje potrebo družbe po kontinuiranem prenosu kulturnih informacij skozi čas, pri čemer predmeti služijo kot posredniki pri prenosu določenega tipa informacij (Lipe, 1984). S tem ko so izvzeti iz izvirnega konteksta, vstopijo v novo (muzejsko) realnost, kjer obstajajo kot dokumenti prejšnje realnosti, iz katere so bili izvzeti (Maroevič, 1996, str. 56). Kompleksno pri tem je, da vrednost nekega muzejskega predmeta (njegovo muzealnost) določajo njegove nematerialne vrednote, ki pa jih mora strokovnjak za namen beleženja v računovodskem registru pretvoriti v ekonomsko vrednost, saj so javne dediščinske ustanove zavezane utemeljevati svoje delovanje z ekonomsko učinkovitostjo porabe javnih sredstev pri ohranjanju dediščine.

Izgradnja zbirk temelji na izboru in vrednotenju gradiva, ki sta, kljub dogovorjenim merilom, v muzeju subjektivna in od družbenopolitičnih ter gospodarskih okoliščin odvisni dejavnosti. Teoretičen pregled vrednotenja v muzejskih ustanovah lahko začnemo z mislijo Jelke Pirkovič, ki pravi, da je vrednotenje *»osrednja strokovna naloga spomeniškega varstva, saj je to postopek, od katerega so odvisne vse naslednje spomeniškovarstvene odločitve in iz katerega v končni posledici izhajajo vsi varstveni ukrepi«* (1993, str. 109). Avtorica se s terminom spomeniško varstvo ne omejuje na posamezne vidike dediščine – nepremično, premično ali arhivsko dediščino –, ampak jo pojmuje kot celoto, kjer *»širše področje varovanja obvladujejo enaka načela, saj so zgodovinsko enako determinirana«* (Pirkovič, 1993). Vrednotenje kulturne dediščine se uvršča med *»najbolj zahtevne in odgovorne strokovne naloge, saj se na njeni osnovi oblikuje varstvena politika, ki usmerja razvrščanje dediščine po vrednostnih kategorijah in zvrsteh ter omogoča priprave na izdelavo konservatorskih načrtov, ki so prvi pogoj za*

fizične posege na dediščine» (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017, str. 19). Kot osrednjo strokovno nalogo muzejske javne službe izvajajo vrednotenje nepremične dediščine konservatorji, premične pa muzejski kustosi. To vrednotenje je podlaga za sprejemanje odločitev Ministrstva za kulturo in Vlade RS »na področju varstva, kulture, prostorskega načrtovanja, okolja in izboljšanja kakovosti življenja« (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017, str. 22). Inventarizirani predmeti so v izbranih muzejih v skladu z 10. členom ZVKD-1 razglašeni za nacionalno bogastvo, kjer so varovani v skladu z mednarodno sprejetimi standardi kot premična kulturna dediščina, ki jo Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah razvršča v 22 kategorij. Ogrinc, Pirkovič in Mörec opozarjajo na stopenjsko vrednostno lestvico, ki jo je leta 1981 uvedel v prakso Zakon o naravni in kulturni dediščini, le-ta je »dediščino razdelil na kulturne spomenike državnega in lokalnega pomena ter na dediščino, ki ne dosega spomeniškega pomena. Takšna ureditev je še danes uveljavljena v slovenski varstveni praksi« (2017, str. 21). Ta vrednostna lestvica se nanaša na vrednotenje nepremične kulturne dediščine, kjer je z vpisom v register določeno tudi njeno »t. i. varstveno vrednotenje v opisni obliki in vsebuje zgolj vrednotenje z družbenega vidika, ne vsebuje pa določitve ekonomske (denarne) vrednosti spomenika« (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017, str. 21).

3.1 Kulturno vrednotenje

Dediščina je sama po sebi neprecenljiva, pa vendar je ekonomsko ovrednotena takrat, ko se presoja o finančni smiselnosti zbiranja, obnove, ohranjanja in varovanja dediščine ali ko je potrebno politične odločevalce prepričati, da je vredna njenega ohranjanja (Serec Hodžar in Toplak, 2009). Tudi Serec Hodžar in Toplak navajata potrebo po ugotavljanju ekonomske vrednosti dediščine pri odločanju o varstvu, zavarovanju dediščine ter pri evidentiranju državnega premoženja (Serec Hodžar in Toplak, 2009).

Kulturno vrednotenje poleg že prej omenjenih podlag za sprejemanje odločitev vpliva tudi na boljše razumevanje državljanov kot uporabnikov kulturnih dobrin, saj lahko le na osnovi verodostojnih informacij o vrednotah kulturne dediščine razvijejo pozitiven odnos do nje in podpirajo njeno ohranjanje.

Leta 2014 so bili na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije pripravljeni naslednji splošni kriteriji oz. merila, ki naj se upoštevajo pri kulturnem vrednotenju nepremične dediščine:

- izjemnost z vidika oblike, pomena in/ali materiala,
- vplivnost z vidika časa in prostora,
- tipološka vrednota,
- redkost,
- starost,
- zgodovinska pričevalnost (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017).

Avtorji pri tem navajajo, da merila še niso uporabljena v praksi, ker še niso podrobno vsebinsko razdelana in še nimajo zasnovanih vrednostnih stopenj, ki bi zagotavljale jasen in transparenten postopek vrednotenja (ibid.). Iz tega sklepamo, da so muzejski strokovnjaki še vedno prepuščeni merilom, ki so se oblikovala znotraj ustanove in glede na temeljno disciplino ter vrsto zbirk, s katerimi upravljajo.

3.2 Ekonomsko vrednotenje

Za razliko od kulturnih vrednot posameznega dediščinskega predmeta, ki predstavljajo jedro upravljanja in ravnanja z dediščino, »pa ekonomsko vrednotenje predstavlja način, na osnovi katerega družba identificira, ocenjuje in definira relativno vrednost dobrin« (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017, str. 22).

Kot ugotavljamo s pomočjo že opravljene raziskave, ki se navezuje na tri državne muzeje, in naše raziskave, ki je s pomočjo ankete prišla do podobnih ugotovitev, zaenkrat v Sloveniji ni sprejete in priznane metodologije vrednotenja, ki bi imela večplasten pogled na vrednost dediščine. Prej omenjene avtorice menijo, da tudi na ravni Evropske unije ni enotne metodologije (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017). Kot zapisano zgoraj, so opravile raziskavo, da bi ugotovile, kakšne metode pa vendarle uporabljajo slovenski državni muzeji pri vrednotenju premične dediščine. Opravile so nestrukturirane intervjuje s kustosi in ugotovile, da nimajo formalno oblikovanega in sprejetega protokola vrednotenja in da je vsak muzej razvil svojo metodologijo določanja ekonomske vrednosti muzealij. Kustosi zato predlagajo »skupen protokol za muzejsko vrednotenje premične dediščine« (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017, str. 28). Na splošno pa se pojavlja potreba po enotnih standardih, vključujoč samostojen zakon o muzejih, ki bi na formalni ravni poenotil delo v muzejih in odpravil marsikatero nejasnost.

V Narodni galeriji določajo vrednost umetnin iz vrednosti nakupa ali pa jo določijo kustosi, ki upoštevajo naslednje parametre: izvirnost, kvaliteto, ohranjenost, restavriranost in pomen (tj. ali je bila umetnina že kje objavljena). Narodni muzej Slovenije (v nadaljevanju NMS) vrednoti muzealije glede na štiri parametre: odkupljeni predmeti, drugi predmeti (pridobljeni z drugimi načini, npr. pri arheoloških izkopavanjih, podarjeni predmeti ipd.), predmeti neprecenljive zgodovinske vrednosti, predmeti, ki niso spomeniki in se jih brez določene vrednosti samo vpiše v akcisijsko knjigo. NMS ima za neprecenljive zgodovinske predmete pri vrednotenju določene naslednje kriterije: pomembnost s stališča slovenske kulture, nezamenljivost, redkost in ohranjenost. Še kompleksnejši pa je način vrednotenja etnoloških predmetov, saj če si kustosi umetniških in zgodovinskih zbirk še nekako lahko pomagajo s cenami na trgu, pa zgodovinarji oz. etnologi, ki operirajo z vsakdanjimi predmeti brez večje tržne vrednosti, toliko težje najdejo referenčno vsoto za vrednotenje. V Slovenskem etnografskem muzeju si zato lahko pomagajo s cenami na boljšem trgu ali že evidentiranimi in ovrednotenimi podobnimi predmeti (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017, str. 24–27).

4. Vrednotenje kulturne dediščine v muzejih in arhivih

Obe stroki imata poleg standardov in zakonskih podlag na voljo smernice, ki delujejo kot pripomoček za vrednotenje kulturne dediščine.

Arhiv Republike Slovenije skladno s 17. členom Uredbe o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (UVDAG) objavlja Seznam dokumentarnega gradiva, ki je lahko ovrednoteno kot arhivsko gradivo (2019). Gradivo deli glede na vrsto dokumentarnega gradiva (npr. lastni zapisniki sej z gradivom za seje organov in teles organa, raziskovalni elaborati, predpisi in drugi pomembni dokumenti, uradne evidence, odlikovanja in priznanja itd.) in glede na tipične splošne funkcije oziroma pristojnosti javnopravnih oseb (splošna in organizacijska funkcija; upravna, pravosodna, poslovodna in samoupravna funkcija; kadrovska funkcija; finančna in komercialna funkcija; statistika, načrtovanje in analiziranje vseh področij dejavnosti; naložbe, gradnje in razvoj; informacijsko-dokumentacijska funkcija).

O vrednotenju arhivskega gradiva govori tudi ZVDAGA, ki v 40. členu navaja: *»Arhivsko gradivo se določa iz dokumentarnega na podlagi vrednotenja dokumentarnega gradiva. Merila za vrednotenje so naslednja:*

- *potrebe zgodovinarstva, drugih znanosti in kulture;*
- *potrebe za trajno pravno veljavo za doseganje pravic oseb;*
- *pomembnost vsebine gradiva;*
- *specifičnost dogodkov in pojavov v določenem času;*
- *specifičnost kraja ali območja;*
- *pomen javno pravne osebe;*
- *pomen avtorja;*
- *pomen gradiva z vidika kulturne raznolikosti;*
- *izvirnost dokumentov;*
- *izvirnost podatkov in informacij;*
- *reprezentativni izbor;*
- *notranje in zunanje značilnosti gradiva in*
- *druga merila, ki jih določi pristojni arhiv«* (ZVDAGA, 40. člen).

Pristojni arhiv na podlagi vrednotenja izda pisno strokovno navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za vsako javnopravno osebo posebej (ZVDAGA, 34. člen). Postopek vrednotenja se na primeru arhivov odvije, preden arhivsko gradivo prestopi prag arhivskega depoja.

Muzejska stroka nima specifične zakonske podlage, ki bi jo lahko primerjali z ZVDAGA. Iskali smo vzporednice pri merilih za vrednotenje kulturne dediščine. Za primerjavo lahko kvečjemu vzamemo prej omenjene splošne kriterije in merila, ki naj se upoštevajo pri kulturnem vrednotenju nepremične dediščine, iz leta 2014:

- izjemnost z vidika oblike, pomena in/ali materiala,
- vplivnost z vidika časa in prostora
- tipološka vrednota,
- redkost,
- starost,
- zgodovinska pričevalnost (Ogrinc, Pirkovič in Mörec, 2017).

Če skušamo za potrebe raziskave med arhivskimi in muzejskimi kriteriji/merili najti vzporednice, lahko vidimo, da obe stroki v kulturni dediščini iščeta izvirnost oziroma izjemnost (redkost) tako materialov kot vsebine oziroma pomena, specifičnost časa, območja in prostora, ter izpostavljata pričevalnost.

Arhivistom je tako na voljo več pripomočkov za vrednotenje kulturne dediščine kot muzealcem. Primarno ima arhivistika svojo zakonsko podlago, ki kot temeljni dokument *»ureja varstvo dokumentarnega in arhivskega gradiva, veljavnost oziroma dokazno vrednost takega gradiva, varstvo javnega in zasebnega arhivskega gradiva, kot kulturnega spomenika, dostop do arhivskega gradiva v arhivih in pogoje za njegovo uporabo, naloge javne arhivske službe in nadzor nad izvajanjem tega zakona ter predpisov, izdanih na njegovi podlagi«* (ZVDAGA, 1. člen).

Tovrstna zakonska podlaga je nedvomna prednost ne le pri vrednotenju, temveč pri celoti postopkov, ki se odvijajo v povezavi z dokumentarnim gradivom in arhivskim gradivom kot kulturnim spomenikom.

Napram pisnim strokovnim navodilom, ki jih izda pristojni arhiv, muzeji oblikujejo lastne zbiralne politike, v katerih natančno opredelijo vse postopke od prihoda muzejskega gradiva do akcesije, tj. formalnega sprejema novih pridobitev v muzejsko zbirko (Sosič, 2021, str. 17). Zbiralna politika je torej tisti dokument v muzeju, ki med drugim določa tudi, kaj in kako bo muzej zbiral in je kustosom v pomoč pri samem procesu vrednotenja. Sprejeta politika in izvedena praksa upravljanja zbirk muzeju zagotavljata trdno osnovo za izvajanje vseh drugih strategij za upravljanje muzeja (Ladkin, 2011).

Zbiralna politika mora odgovoriti na naslednja vprašanja (Ambrose in Paine, 2018):

- Kaj bo muzej zbiral?
- Kje bo muzej zbiral?
- Kako bo muzej zbiral?
- Zakaj bo muzej zbiral gradivo z določenih področij?
- Kako oziroma pod kakšnimi pogoji bo muzej razmisлил o izločitvi gradiva?

Pri samem vrednotenju gradiva pa se morajo kustosi vprašati, ali gradivo sovпада s cilji in nameni muzeja, ali je uporabno za razstavne in druge namene, ali lahko zagotovijo primerno hrambo in nego tovrstnega gradiva, ali je gradivo varno za hrambo v muzeju, ali je provenienca gradiva jasna, ali ima darovalec urejeno lastništvo in ga lahko muzeju proda oziroma podari, ali ostajajo odprta vprašanja o zgodovini gradiva (Catalogit, s. d.).

Tako kot pri arhivih je tudi pri muzejih ključnega pomena, da se teoretični temelji vrednotenja vzpostavijo vnaprej. Ključna razlika med obema praksama je ta, da arhivi s pisnimi strokovnimi navodili vnaprej začnejo s postopki vrednotenja, medtem ko se v muzejih pogosto zgodi, da kustos muzejsko gradivo vrednoti po tistem, ko je gradivo že v muzeju. Razlog za to je sila preprost – v primeru donacij, ki so mnogokrat rezultat osebnih in subjektivnih vzgibov, se kustosi z gradivom srečajo šele, ko ta prestopi muzejski prag; od njih pa se pričakuje, da bodo enakovredno poskrbeli za vse gradivo in predmete, ne glede na to, ali ti na koncu postanejo del zbirke ali so v muzeju zgolj začasno (Sosič, 2021). Redni in dosledni postopki zapisa vhodov so bistveno zagotovilo varnosti podatkov, ki veljajo za vsak predmet in se ga opravi v trenutku njegovega prihoda v muzej (ibid.). Vhodni obrazec pa je pomemben arhivski dokument ustanove, ki mora biti hranjen na varnem mestu (ibid.). V arhivistiki bi ga po namenu in vsebini lahko enačili z zapisnikom o izročitvi in prevzemu arhivskega gradiva (UVDAG, 29. člen) in prevzemnim popisom arhivskega gradiva (UVDAG, 23. člen), ki vsebujeta temeljne podatke o izročitelju in samem gradivu; tako v primeru muzejev kot arhivov dokument dobiva institucija in izročitelj, prav tako v obeh primerih dokument služi kot dokazilo.

Pri samem vrednotenju gradiva pa ne smemo pozabiti še na kodeks etike, ki je temeljno vodilo za delo vsakega arhivista in muzealca in ne nazadnje samih strok.

Icomov kodeks muzejske etike (2005) navaja, da je javno poslanstvo muzejev neločljivo povezano z dobrim gospodarjenjem, ki vključuje zakonito lastništvo, trajnost, dokumentacijo, dostopnost in odgovorno črtanje iz inventarja. Arhivski kodeks etike (International Council of Archives, 1997) podobno postavlja visoke standarde in navaja, da morajo arhivisti varovati celovitost arhivskega gradiva, avtentičnost med obdelavo, varovanjem in uporabo, neprekinjeno in čim večjo dostopnost in razumljivost, arhivisti pa

morajo pri svojem delu beležiti postopke z arhivskim gradivom. Pomemben vidik obeh kodeksov je tudi zahteva po ohranitvi načela provenience tako za muzejsko kot za arhivsko gradivo, s poudarkom na ohranitvi celovitosti in varnosti.

Ključna razlika med dokumentoma je neposrednost arhivskega kodeksa etike, ki poudarja nepristranskost pri vrednotenju gradiva.

5. Sklep

Poslanstvo arhivista in muzealca je skrb za kulturno dediščino in njena ohranitev. Pri svojem delu oba vrednotita, prevzemata, strokovno obdelata gradivo ter skrbita za materialno varnost, hkrati pa skrbita za njegovo dostopnost in uporabnost (Sečnik in Prša, 2020).

Proces vrednotenja se v obravnavanih institucijah razlikuje v samem postopku s temeljno razliko – da se proces vrednotenja v arhivih prične odvijati, preden arhivsko gradivo prispe v arhiv, v muzejih pa je mnogokrat ravno obratno. Samo jedro in smisel vrednotenja pa sta v obeh institucijah enaka, s poudarkom na zagotavljanju provenience, trajnosti in dostopnosti gradiva. Kulturna dediščina je, ne glede na tip, obliko ali vsebino, pomemben del kolektivne zavesti in spomina. Neodvisno od institucije, ki jo hrani, mora biti varstvo kulturne dediščine v javno korist, ki »se določa v skladu s kulturnim, vzgojnim, razvojnim, simbolnim in identifikacijskim pomenom dediščine za državo, pokrajine in občine« (ZVKD-1, 2. člen) in obsega »identificiranje dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje, ohranitev dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo, omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom, predstavljanje dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah, vključevanje vedenja o dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje, celostno ohranjanje dediščine, spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti dediščine in njenih interpretacij ter sodelovanje javnosti v zadevah varstva.« (ibid.)

Ne glede na zahteve po objektivnosti pri vrednotenju kulturne dediščine pa sami postopki obravnavanja gradiva mnogokrat ustvarijo ravno nasproten učinek. Čustvena navezanost na gradivo je pogost in pomemben razlog, da se arhivi in muzeji ne morejo dogovoriti za arhivski prevzem arhivskih zbirk muzejev, saj je za postopki obdelave muzejskega gradiva mnogo osebnega prizadevanja in terenskega dela muzealcev (Kopač, 1992).

Ne nazadnje pa se je potrebno vprašati, kaj je tisto, kar daje kulturni dediščini vrednost, in ali jo morda lahko povezujemo z dolgoročno uporabnostjo.

6. Viri in literatura

- Ambrose, T. in Paine, C. (2018).** Museum Basics: The International Handbook: Fourth Edition. New York: Routledge.
- Arhiv Republike Slovenije. (2019).** Seznam dokumentarnega gradiva, ki je lahko ovrednoteno kot arhivsko gradivo. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije. Pridobljeno 25. 6. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/zbirke/storitve/seznam-dokumentarnega-gradiva-ki-je-lahko-ovrednoteno-kot-arhivsko-gradivo/>.
- Batt, C. (2005).** Investing in knowledge museums, libraries and archives in the 21st century. V Calixto, J. A. (ur.), Bibliotecas para a Vida: Literacia, Conhecimento, Cjadanania. Évora: Publicações do Cidehus. Pridobljeno 10. 6. 2022 s spletne strani: https://www.inforum.cz/pdf/2005/Batt_Chris.pdf.
- Catalogit. (s.d.).** Pridobljeno 30. 6. 2022 s spletne strani: <https://www.catalogit.app/masterit/accessioning-museum-collections>
- International Council of Archives. (1997).** Code of Ethics. Pridobljeno 20. 6. 2022 s spletne strani: https://www.ica.org/sites/default/files/ICA_1996-09-06_code%20of%20ethics_EN.pdf.
- Horvat, A. (1998).** Zajedničko i posebno u stručnoj naobrazbi bibliotekara, arhivista i muzeologa. V Willer, M. in Katić, T. (ur.), 1. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbor radova. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
- Icomov kodeks muzejske etike. (2005).** Ljubljana: Društvo ICOM, Mednarodni muzejski svet, Slovenski odbor. Pridobljeno 20. 6. 2022 s spletne strani: http://www.icom-slovenia.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/eticni_kodeks/eticni_kodeks.pdf.
- Kopač, J. (1992).** Razmejitev arhivskega gradiva med arhivi in muzeji. Arhivi, 15 (1/2), str. 23–29. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Ladkin, N. (2011).** Upravljanje zbirk. V: M. Mikuž (Ur.), Upravljanje muzeja: praktični priročnik (str. 44–62). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, Ministrstvo RS za kulturo, ICOM.
- Lipe, W. D. (1984).** Value and Meaning in Cultural Resources. V: H. Cleere (Ur.), Approaches to the Archaeological Heritage (str. 1–11). Cambridge: Cambridge University Press.
- Malraux, A. (1947).** Museum Without Walls. St Albans: Granada Publishing Limited. Pridobljeno 10. 6. 2022 s spletne strani: https://monoskop.org/images/0/0a/Malraux_Andre_1947_1974_Museum_Without_Walls.pdf.
- Maroevič, I. (1996).** Uloga muzealnosti u zaštiti memorije. Informatica museologica, 27 (3–4), str. 56–59. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, Katedra za muzeologiju. Pridobljeno 10. 6. 2022 s spletne strani: <https://hrcak.srce.hr/143193>.
- Ogrinc, S., Pirkovič, J. in Mörec, B. (2017).** Ekonomsko vrednotenje premične kulturne dediščine v slovenskih nacionalnih muzejih. *Arhitektura, raziskave / Architecture, research*, 18 (2), str. 18–29. Ljubljana: AR, Arhitektura, raziskave, Architecture, Research.
- Pirkovič, J. (1993).** Osnovni pojmi in zasnova spomeniškega varstva v Sloveniji. Ljubljana: Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine.
- Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2022–2029 (ReNPK22–29). (2022).** Uradni list RS, št. 29/22.
- Sečnik, Š. in Prša, A. (2020).** Varuhi kulturne dediščine: stičišča med arhivistom in kustosom dokumentalistom. *Atlanti*, 30(1), str. 72–82. Trst: Državni arhiv v Trstu in Maribor: Alma Mater Europaea.

- Serec, Hodžar, A. in Toplak, K. (2009).** Kako „misliti“ kulturno dediščino skozi denar: ekonomski in kulturni vidiki. *Kula*, 2(2), str. 21–33. Ljubljana : Slovensko etnološko in antropološko združenje Kula.
- Sirovica, F. (2018).** Izguba vrednosti arheološkega zapisa: možnosti in načini ocene. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije in Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Sosič, B. (ur.). (2021).** Priročnik za dokumentiranje muzejskih zbirk. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije.
- Srakar, A. (2010).** Ekonomsko vrednotenje umetniških dogodkov: umetnost med trgov in državo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Šojat-Bikić, M. (2013).** Modeliranje digitalnih zbirk i digitalnih proizvoda: sadržajno-korisnički aspekt komuniciranja kulturne baštine u digitalnom obliku. Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar.
- Šola, T. (2003).** Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM.
- Trant, J. (2009).** Emerging convergence? Thoughts on museums, archives, libraries, and professional training. *Museum Management and Curatorship*, 24 (4), str. 369-386.
- Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (UVDAG). (2017).** Uradni list RS, št. 42/17.
- Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA). (2006).** Uradni list RS, št. 30/06 in 51/14.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). (2008).** Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg.

SUMMARY

APPRAISAL OF CULTURAL HERITAGE BETWEEN ARCHIVAL AND MUSEAL PROFESSIONAL PROCEDURES IN SLOVENIA

Nina SOTELŠEK

Senior Curator, City Museum Krško, Slovenia
nina.sotelsek@mestnimuzejkrsko.si

Špela SEČNIK

Alma Mater Europaea, ECM, Slovenia
spela.secnik@almamater.si

Cultural heritage presents itself in different shapes and sizes and is a vital part of our past, present and future. Two crucial institutions, an archives and a museum have an important part in collecting cultural heritage, taking care of it and nonetheless, making it useful for researchers, students and other individuals. However, some types of cultural heritage can be a part of a museum collection or an archival fonds/collection.

Both sciences have different approaches, laws and procedures when working with their museum or archival material. The article takes a deeper look in the museal and archival theory and practice in appraisal procedures. The main difference between both approaches is the fact that archives start with the appraisal processe before archival

records arrive to the institution, and museums tend to do it after. The reason for this is quite obvious – when someone decides to make a donation to the museum, they usually bring the material to the institution.

Archival legislation demands that state archives issue written professional instructions for public (and some private) persons, who are obliged to deliver archival records to archives. Therefore, the appraisal procedure takes place before archival records arrive to the archives.

Both sciences and professionals have to follow their codes of ethics, which state that both have to keep the provenance of the material, keeping it intact, authentic, safe and informative. Looking at the appraisal processes, which theoretically have to be objective, but in reality create the opposite effect, the main question is what gives our cultural heritage its value and can it be associated with the long-term usability?